

KENT EFSANELERİNE KONU BİR AT: VELİEFENDİ’NİN KRALI MİRHAT

A Horse from Urban Legends: Mirhat the King of Veliefendi

Un cheval des légendes urbaines: le roi Mirhat de Veliefendi

Elif AKSOY*

ÖZET

Kentler, halkbilimi çalışmalarının kırsal coğrafyadan kentlere yönelmesini haklı kılacak ölçüde zengin halk kültürü kaynaklarını barındırmaktadırlar. Kentlerde üretilen bu kültür ürünleri arasında efsaneler dikkate değerdir. Efsaneler insanların özlemlerini dile getirdiklerine ve günlük yaşamın parçası olduklarına göre, bunların şehirlerde de yaşaması doğaldır. Katıldığı tüm yarışları kazanan yarış atı Mirhat, 1998 yılında ki beklenmedik ölümüyle birçok inanışa yol açan efsanevi bir attır. Mirhat’ın gerçekte ölmediğine inanlar olduğu gibi “Veliefendi’nin Kralı” olarak da anılan bu gururlu Arap atının, hak ettiği kategorinin altında bir grupta yarıştırıldığı için üzüntüsünden öldüğüne inanlar da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler
Efsane, kent, at.

ABSTRACT

There is a shift of attention from rural areas to the cities in folk culture studies. This shift is justified by the wide range of folk culture resources harboured by the cities. Legends are noteworthy among these cultural products originating in cities. Since translate the aspirations of the people and they become a part of everyday life, it is only natural that they are produced in the cities as well as rural areas. Mirhat is an ever winning legendary race horse which generated various beliefs after its unexpected death in 1998. There are people who do not believe that Mirhat actually died. Some others believe that this majestic Arabian breed, which was nicknamed as “The King of Veliefendi” died because of its resentment out of participating a race below its deserved category.

Key Words
Legend, urban, horse.

Türkiye’de halkbilimi çalışmalarında, ağırlıklı olarak kırsal coğrafyada üretilen halk kültürü ürünlerinin incelendiği söylenebilir. Halkbilimi alanında yapılan yayınların konuları, bu gözlemi doğrulamaktadır. Bu durumun Türkiye’ye özgü olmadığını da vurgulamak gerekir. Halkbilimcilerin dikkatlerini köylerde ve kasabalarda yaratılan kültür ürünlerinden kentlere yöneltmeleri, birçok ülke için yeni sayılabilecek bir olgudur. Öcal Oğuz, “Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Halkbilimi” baş-

lıklı makalesinde, halkbilimi çalışmalarının Avrupa’da 19. yüzyılda başladığını hatırlatarak, yirminci yüzyıla gelene kadar bu alandaki çalışmaların “‘ilkel’, ‘yerel’ veya ‘ulusal’ olarak nitelendirilen sözlü kültür konuları” üzerinde yoğunlaştığını belirtiyor (46).

Dünyada halkbilimi araştırmalarının başladığı dönemin koşullarına biraz yakından baktığımızda, halk kültürünün, Avrupa’da ulusal kimlik temeline dayalı birliklerin oluşturulması sürecinde önemli yapı taşlarından biri olarak

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

kabul edildiğini görüyoruz. Bu da bir anlamda merkez konumda bulunduğu söylenebilecek olan “seçkin” kültürlerden çevre kültürlerle doğru bir hareket olarak görülebilir. Ülkemizde de halkbilimi araştırmalarının, uluslaşma projesinde benzeri bir işlev gördüğünü, halk kültürünün Cumhuriyet’in ilk yıllarında benimsenen, köy ve köylüyü öne çıkaran modernleşme projesinin önemli bir ögesi olduğunu biliyoruz. Ziya Gökalp’ın “hal-ka doğru” tanımlamasında anlatımını bulan, halkın kültürünü öğrenmeyi içeren Batılılaşma modeli, Türk halkbilim çalışmalarının itici gücü olmuştur.

Halkbilimi araştırmalarının başlangıç dönemleri için geçerli olan, kırsal coğrafyaya yönelişin, günümüzde hiçbir değişime uğramadan geçerliliğini korumasını beklemek anlamlı mıdır? Modern yaşam biçiminin yayılmasıyla, kentlerin gerek sayısı gerek nüfusu hızla artmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda ülkemizde de yoğun bir kent yaşamı oluşmuştur. Bu gelişmelere karşın, “halk”ın sadece köylerde aranmasının bir gerekçesini bulmak güçtür. Nitekim, Öcal Oğuz, “Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Halkbilimi” başlıklı makalesinde “halkbilimi çalışmalarının doğuş ve kırsala yöneliş gerekçelerinin, gerek dünya gerekse Türkiye açısından aradan geçen iki yüz yıl sonra aynen sürdüğü[nün] düşünülmemeyeceğini” vurguluyor (46).

Köylerden kentlere göç edenlerin, kuşaklar boyu içselleştirdikleri sözlü kültür ürünlerini beraberlerinde getirerek, bunları kentlerde de yaşattıklarını düşünmek çok mu yanlıştır? Buna ek olarak, köyden kente göç eden insanların, sözlü kültür birikimlerinin kent ya-

şamının koşullarıyla karşılaşmasının ortaya çıkaracağı kültür ürünlerini hangi çerçevede ele alacağız? Bunlara bir de, bütünüyle kent kaynaklı kültürel birikim de eklenince halkbilimcilerin araştırmasını bekleyen zengin kaynaklarla karşılaşılıyor.

Kent yaşamında değişik biçimlerde de olsa varlığını sürdürebilecek halk kültürü ürünleri arasında, gelişmeye ve koşullara uyum sağlamaya yatkınlıklarıyla efsanelerin özel bir konumu olduğunu kabul edebiliriz. İki halkbilimcinin efsanelerle ilgili gözlemleri efsanenin zaman içinde donmuş bir tür olamayacağını, çeşitli yönleriyle, günlük hayatın içinde yaşamaya devam edebileceğini gösteriyor. Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında efsanenin, inanılma özelliği ile destan ve hikâyeye yaklaştığını belirterek (98), efsanenin “kendine özgü kalıplaşmış, kurallı biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türü” (99) olduğunu vurgular. Boratav aynı kitapta, “efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü inanış konusudurlar” der (107). Efsanelerin gerçekle ve gündelik yaşamla bağı konusunda ilginç bir saptamayı ise Juha Pentikainen’in “Efsanenin Yapısı ve Fonksiyonu” başlıklı makalesinde buluyoruz. Pentikainen bu makalede, Alman halkbilimci Carl-Herman Tillhagen’in efsaneler ile ilgili şu sözlerine yer verir: “Efsane şiiirdir fakat gerçeğin de malıdır. Efsane günlük hayatın bir parçasıdır” (46)

İnanışlar, çaresizlikler, umutlar ve özlemler sürdükçe, efsanelerin de kırsal

coğrafyada olduğu kadar kent ortamında da üretilebileceğini düşünmek anlamlı bir çıkış noktası olabilir. Belki de efsane, birçok toplumsal süreçle yakın ilişkisinden ötürü, kent yaşamı içinde yaşamaya devam etme şansı en yüksek türlerden biri olarak bile görülebilir. Yusuf Olgun, “Folklor Teorilerine Göre Efsanelerin Değerlendirilişi” başlıklı yazısında, karşılaştırmalı folklor kuramına göre ele alındığında, bir efsanede zaman içinde görülen değişikliklerin, “değişen ve yaşayan toplum ideallerini, insan hayat anlayışlarını” ortaya koyduğunu belirtiyor (55). Olgun, bu yazısında, efsanelerin sadece bütün olarak değil incelenmesiyle yetinmemek gerektiğini, efsanelerde yer alan motifler arasındaki benzerlik ve farklılıkların da, uluslararası platformda incelenebileceğini vurguluyor (55).

Bu yazıda ele alacağım kent efsanesi, birçok mitolojide yeri olan, birçok efsanede zengin motiflerle işlenmiş bir hayvanla ilgili. Bu özel hayvan bir at. Ancak, yazıya konu olan at, Türk folklorunun ölmezliğe erişmiş “ünlü” atlarından biri değil. Pertev Naili Boratav *100 Soruda Türk Folkloru* adlı kitabında, “efsanelik atlar” olarak tanımladığı bu atlardan bazılarını şöyle sıralar: Köroğlu’nun kanatlı kır atı, Hızır’ın boz atı, Hazret-i Ali’nin Düldül’ü, Şah İsmail’in Kamer-Tay’ı (59). Çizgi karakter Red Kit’in, en güç anlarında bile doğru yerde sahibini bekleyen bilge atı Düldül’ü de konu etmeyeceğim. Sözünü edeceğim efsanevi at, “Veliefendi’nin Kralı” olarak da adlandırılan Mirhat. Mirhat, at yarışları çevrelerinde belli bir dönem ün kazanmış ve ani ölümüyle arkasında birçok kent efsanesi bırakmış.

Katıldığı bütün yarışları kazanan ve sahibine milyarlar kazandıran Mirhat’ın, henüz beş yaşındayken 2 Temmuz 1998’de öldüğünü <<http://www.efsaneler.com>> adresli internet sitesinden öğreniyoruz. Anılan internet sitesinin, “Veliefendi’nin Kralı” başlıklı bölümünde, Mirhat’ın ölümünün at yarışları dünyasında büyük bir etki yarattığı ve bu konunun Türkiye’nin her yerindeki ganyan bayilerinde hâlâ konuşulan konular arasında olduğu belirtiliyor. Ölüm haberinden sonra Mirhat üzerine geliştirilen inanışlar arasında akılcı açıklamaların yanı sıra olağanüstü olarak kabul edilebilecek öğeler de dikkat çekiyor. Mirhat’ın ortadan kaybolması üzerine geliştirilen bu düşünceler, efsaneleri düşündürecek öğeler içeriyor.

Sözü edilen internet sitesinden öğrendiğimize göre, yapılan açıklamanın aksine Mirhat’ın aslında ölmediğine, başarısıyla fazla dikkat çeken ve tüm yarışları kazanarak bazı çevrelerin tepkisine neden olan bu atın, sahibi tarafından gözlerden uzak bir yere götürüldüğüne inananlar bulunuyormuş. Buna inananlar Mirhat’ın bir birkaç yıl sonra başka bir isimle tekrar yarıştırılmasının plânladığını düşünüyorlarmış. Bu konudaki bir başka inanışa göre ise, Mirhat yüzünden parasal kayıplara uğrayan Jokey Kulübü ya da rakip atların sahiplerini Mirhat’ı öldürtmüş.

Mirhat’ın öldüğüne inanmayanlar bu düşüncelerini, atın uzun vadeli bir strateji çerçevesinde yarışlardan bir süreliliğine çekildiğine yönelik akılcı bir nedene dayandırmakla efsane kalıbından uzaklaşmış sayılırlar mı? Ancak, birçok kültürde kendisine doğa üstü özellikler atfedilmiş olan bir hayvanla ilgili inanış

kalıplarını incelerken, gündelik gerçeklere ilişkin değerlendirmelerin ötesine geçen inançların izlerini aramak da anlamsız görünmüyor.

Atları, dünya ile kutsal güçler arasında iletişimi sağlayan, ölümsüzlüğe ve gizemli güçlere sahip yaratıklar olarak kabul eden topluluklar olduğunu dikkate almalıyız. Pertev Naili Boratav *100 Soruda Türk Folkloru* adlı kitabında ölmezliğe erişmiş atlardan söz ederken, Köroğlu'nun kır atının ölümsüz olduğuna ve her onbeş günde bir Şam pazarında sahip değiştirdiğine inanıldığını belirtiyor (59). Mircae Eliade ise, *Shamanism* adlı kitabında, Altay Türklerinin inancına göre dünya ile cennet arasındaki yolda atların bulunduğunu vurguluyor (aktaran Seyidoğlu 54). Bilge Seyidoğlu, "Mitolojik Dönemde 'At'" başlıklı makalesinde "Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrıların yanında bulunan at ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır" der (55).

Ali Rıza Balaman, "Halkbiliminde Özgün Konu: At Kültürü" başlıklı makalesinde, Anadolu folklorunda atla ilgili çok sayıda masal, öykü ve atasözü

bulduğuna (55), göçebe Türk topluluklarının İslâmiyeti kabul etmeden önceki dönemde atı totem olarak seçtiklerine işaret eder (59). Ali Rıza Balaman sözü edilen çalışmasında toplumsal değişme sürecinin, "at ve ata ilişkin konuların tavsamasına, unutulmasına" neden olduğunu vurgular (56). Ama belki de, Mirhat örneğinde olduğu gibi, "bir yarış atının ölümü" gibi sıradan bir olaya, halkın gösterdiği tepkiler, at ve ata ilişkin konuların tamamen unutulmadığı, belki de bu konuda ortak bilinçdışın-

da yaşayan mitlerin kent ortamında yeniden üretildiği anlamına geliyor olabilir.

Üstüste başarılar kazanan genç bir atın öldüğüne inanamayan yarışseverler böylelikle Mirhat'ı "efsanevî bir yaratık" konumuna yerleştirmiş sayılmazlar mı? Kent yaşamı içinde ve bahis kültürü çerçevesinde dönüşümlere uğramış olsa da, "at" ve "efsanevî" sözcüklerinin sıklıkla bir arada kullanılması ve Mirhat'ın ölmediğine inananların bulunması, eski inanışların ve atla ilgili mitlerin uzantıları olarak değerlendirilemez mi?

İnternet sitesindeki bir ifade Mirhat'ın—başına gerçekte ne gelmiş olursa olsun—bir "efsaneleştirme" sistemine konu olduğu kanısını güçlendiriyor. Site de şu sözlere yer veriliyor: "Hattâ Elvis Presley örneğinde olduğu gibi atın aslında halâ yaşadığı bile anlatılıyordu". Gerçekten de, Elvis Presley kısa yaşamı boyunca geniş bir hayran kitlesine ulaşmakla kalmamış, arkasında gerçekte ölmediğine inanan hayranlar bırakarak ortadan kaybolmuştur.

<<http://www.efsaneler.com>> adresli internet sitesinde, Mirhat'ın yok oluşuyla ilgili olarak yer verilen diğer bir inanış da efsanevî bir nitelik taşıyor. Buna göre, bir Arap atı olan Mirhat'ın kaderini belirleyen, soyundan gelen gurur ve inadı olmuştur. Bu gururlu at, sahibinin para hırsı yüzünden B sınıfı atların koştuğu bir yarışa sokulur. İnternet sitesinde belirtildiğine göre Mirhat bunun üzerine içine kapanır ve "acıısından, kahrından ağlaya ağlaya" ölür. Bu anlatım, Stith Thompson'ın, *Motif-Index of Folk-Literature* adlı yapıtında yer alan bir motifle benzerlik gösteriyor. Thompson'ın, İtalyan edebiyatından aldığı bir

motif “[t]icarette açgözlü olma: deneyimle doğruluğu kanıtlanmış öğüt” başlığını taşıyor (12). Thompson’ın bu motifte getirdiği açıklamaya göre, satılığa çıkarılmış bir at, kendisi içilen istenen fiyatın, müstakbel bir alıcı tarafından fazla bulunması üzerine birden bire ölüyor (J 21.26) (12). Thompson’ın bulduğu örnek ve Mirhat’ın, lâıyk olduğu kategorinin altında yarıştırmaya tahammül edemediği inancı, atın soylu bir hayvan olduğu yolundaki—kaynağı mitlerde bulunan genel yakıştırmayla birlikte değerlendirilebilir.

Öte yandan, Mirhat örneğinde de izlenebilen, en eski mitlerde bulunan bazı simgesel anlamların, günümüzde bahis ya da kumar kültürü içinde üstlendiği işlevi ayrıca ele almak gerekir. Bu işlevi iyi yansıtan bir gözlem, Mirhat’la ilgili efsaneyi aktaran internet sitesinin bir okuyucusu tarafından dile getiriliyor: “Mirhat gibi nice atlar vardır. Mirhat efsane atlar içinde ne ilktir, ne de son olacaktır. [...] Mirhat gibi bankolar olmasa, insanların at yarışına ilgisi böyle mi olur sanıyorsunuz?” At yarışı oynayanlar, Mirhat’ın kendilerine mucizevî bir biçimde çok para kazandırmasını umuyorlar. Mirhat, Pertev Naili Boratav’ın *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında yer alan efsane tanımındaki gibi insanların özlemlerini temsil ediyor (107). Ayrıca “Mirhat efsaneleri”, at yarışı çevrelerindeki günlük konuşmaların önemli bir öğesi haline gelerek, Carl-

Herman Tillhagen’in “[e]fsane günlük hayatın parçasıdır” sözlerini doğruluyorlar (Pentikainen 46). Böylelikle “Veliefendi’nin Kralı Mirhat”, yarışlardaki üstün performansıya olduğu kadar, aniden ortadan kaybolmasının ardından gelişen inanışlarla da “efsanevî” nitelmesini hak ediyor.

KAYNAKLAR

Balaman, Ali Rıza. “Halkbiliminde Özgün Konu: At Kültürü”. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*. Folklor ve Etnografya Araştırmaları Dizisi 2. Haz. Aydın Oy. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1985.

Boratav, Prof. Dr. Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000.

———. *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, t.y.

Oğuz, Doç. Dr. Öcal. “Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Halkbilimi”. *Millî Folklor* 52 (Kış 2001): 46-49.

Olgun, Dr. Yusuf. “Folklor Teorilerine Göre Efsanelerin Değerlendirilişi”. *Millî Folklor* 20 (Kış 1993): 55-58.

Pentikainen, Juha. “Efsanenin Yapısı ve Fonksiyonu”. Çev. Doç. Dr. İsmail Görkem. *Millî Folklor* 25 (Bahar 1995): 46-56.

Seyidoğlu, Prof. Dr. Bilge. “Mitolojik Dönemde ‘At’”. *Folkloristik: Prof. Dr. Ümay Günay Armağanı*. Haz. Özkul Çobanoğlu ve Metin Özarslan. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, 1996. 51-56.

Thompson, Stith. *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, t.y.

“Veliefendi’nin Kralı”. <<http://www.efsaneler.com>>